

زخم بیکاری

مهدی عبداللهی
دبیر گروه اقتصاد

امروزه بیکاری و به ویژه بیکاری جوانان تحصیل کرده از مشکلات مهم کشورهای در حال توسعه از جمله ایران است. از آنجایی که بیکاری از بعد فردی و نیز اجتماعی برای خانوارها و جامعه هزینه زاست و دارای عواقب مخرب روحی و روانی طولانی مدت است؛ لذا فهم طولانی مدت بیکاری و عوامل مؤثر بر آن می تواند کمک شایانی به سیاست گذاران در جهت برنامه ریزی برای کاهش این هزینه ها کند. مسائل و مشخصه های جمعیت و نیروی کار در ایران حکایت از جوان بودن جمعیت، باز بودن پنجره جمعیتی، نرخ بالای رشد جمعیت فعال، کم کاری و بیکاری پنهان و ضعف سیستم آموزشی در مهارت آموزی نیروی کار دارد. در این میان، عدم تطابق دستمزدها با هزینه های سرسام آور زندگی نیز از جمله موضوعات دیگری است که بر فرایند اشتغال افراد مؤثر است. بررسی ها نشان می دهد بین سال های ۱۳۸۴ تا تابستان ۱۴۰۳ نرخ بیکاری و تعداد جوانان بیکار کشور به طور قابل توجهی کاهش یافته است. این موضوع در ظاهر اتفاق مثبتی است اما آمارها نشان می دهد این روند در حالی رخ داده که طول دوره تحصیلات عالی در کشور به طور قابل توجهی افزایش یافته، حدود ۳ میلیون نفر از جوانان در سن ۱۵ تا ۲۴ سال جزء جمعیت NEETها قرار دارند (جوانانی که نه کار می کنند، نه دنبال مهارت آموزی بوده و نه در حال تحصیلتند). در خصوص کاهش تعداد بیکاران جوان یک نکته دیگری نیز وجود دارد و آن، تحولات جمعیتی کشور است. داده های مرکز آمار ایران نشان می دهد از سال ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۲ تعداد جوانان در سن ۱۵ تا ۲۴ سال کشور از ۱۷،۷ میلیون نفر به ۱۱ میلیون نفر کاهش یافته است.

کاهش نرخ بیکاری جوانان از ۲۹ به ۱۹ درصد

وجود بیکاری گسترده و تجربه نرخ های بالای بیکاری به ویژه در بین جوانان از جمله معضلات موجود در کشورهای در حال توسعه است، به طوری که سیاست گذاران اقتصادی در کشورهای در حال توسعه همواره در تلاش بوده اند تا با تدوین و اجرای برنامه های ویژه برای جوانان از شدت مشکلات کاسته و امکان دستیابی به نرخ های بیکاری تک رقمی را فراهم کنند. راهبردهای پیشنهادی سازمان های بین المللی از جمله سازمان بین المللی کار و سیاست های اعمال شده در کشورهای مختلف در زمینه کاهش نرخ بیکاری، بر اهمیت تدوین و اجرای برنامه های آموزشی برای گروه های مختلف سنی دلالت دارد. در ایران اقدامات بسیاری برای ریشه کن کردن بی سوادی صورت داده است که در افزایش نرخ باسوادی جمعیت کشور انعکاس یافته. علی رغم صرف هزینه های آشکار و پنهان (صرف زمان و دوره جوانی فرد) فراوان، معضل بیکاری در اقتصاد ایران به خصوص برای جوانان همواره وجود داشته، به طوری که باعث گسترش مهاجرت و رشد مشاغل غیر رسمی و غیر مرتبط با تحصیلات این گروه در جامعه شده است. عوامل بسیاری بر بیکاری تازه واردان به بازار کار تأثیرگذار است که از آن جمله می توان به سطح تحصیلات و نوع آموزش افراد در بدو ورود به بازار کار اشاره کرد. علاوه بر آن عدم وجود فرصت های شغلی متناسب با رشد جمعیت، مشکلات موجود در بخش تولید و نیز ضعف در نظام آموزش و مهارت آموزی نیز از جمله سایر عوامل مؤثر بر وضعیت تازه واردان به بازار کار محسوب می شود.

تصمیمات افراد قبل از ورود به بازار کار و فرایند جست و جو و تطبیق منجر به کیفیت و نتایج گوناگون بازار کار شده و نقشی تعیین کننده در آینده شغلی افراد دارد. جای تردید نیست که مقبولیت رشته های تحصیلی در بین افکار عمومی در ادوار مختلف متفاوت بوده به طوری که درونمای شغلی گروه های عمده تحصیلی در تصمیم گیری افراد نسبت به تحصیل در یک گروه تحصیلی خاص نقشی حیاتی دارد.

بررسی وضعیت ایران در شاخص بیکاری جوانان نکات قابل تأملی دارد. بدین صورت که برخلاف تصور که در سطح افکار عمومی گفته می شود نرخ بیکاری و تعداد جوانان بیکار در کشور افزایش یافته، اما آمارها چیز دیگری را حکایت می کند، به طوری که نگاهی به داده های مرکز آمار ایران و وزارت کار نشان می دهد نرخ بیکاران جوان (افراد در سن ۱۵ تا ۲۴ سال) در ایران از ۲۳ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۲۸ درصد بین سال های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۷ رسیده و این میزان در سال ۱۴۰۲ به ۲۱،۲ درصد در تابستان امسال به ۱۹،۴ درصد رسیده است. به عبارتی، نرخ بیکاری جوانان کشور طی چند سال اخیر کاهش ۱۰ واحدی درصدی (از ۲۹ به ۱۹ درصد) داشته است. همچنین تعداد بیکاران جوان از یک میلیون ۳۶۳ هزار نفر در سال ۱۳۸۴ به حدود ۱ میلیون و ۷۲ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده بود که این تعداد به ۵۲۹ هزار نفر در تابستان امسال رسیده که حکایت از کاهش ۶۱ درصدی تعداد جوانان بیکار طی سال های ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۳ دارد.

این کاهش نرخ در ظاهر امر مثبتی است، البته نباید نگاه منفی داشت و توجه داشته باشیم در دوره ای که نرخ بیکاری جوانان کاهش یافته، این کاهش نرخ یک همزمانی و هم روئندی با نرخ بیکاری کل کشور نیز داشته است، به طوری که در همین مدت، نرخ بیکاری کل کشور نیز از سال ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۲ از ۱۱،۵ درصد در سال ۱۳۸۴ و ۱۲ درصد در سال های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۷ به ۷،۵ درصد در تابستان سال ۱۴۰۳ رسیده است.

۳ میلیون جوانی که نه شاغلند نه محصل

یکی دیگر از دلایل پایین بودن نرخ بیکاری جوانان کشور به ویژه در ۱۰ سال اخیر، سهم قابل توجه جوانانی است که نه در حال تحصیلتند، نه مشغول مهارت آموزی و نه شاغلند. طبق تعاریف مرکز آمار ایران (و البته تعاریف نهاد های بین المللی)، این گروه از آنجایی دنبال کار نبوده، در گروه جمعیت فعال و طبعاً جمعیت بیکار کشور قرار نمی گیرند. در زبان انگلیسی از این گروه با عنوان جمعیت NEET نام برده می شود. NEET ها که به جوانان در سن ۱۵ تا ۲۴ سال بدون شغل، خارج از مدرسه و

دانشگاه و خارج از مهارت آموزی گفته می شود، به عنوان مانعی برای دستیابی به اهداف اشتغال کامل در نظر گرفته می شوند. اصطلاح NEET برای اولین بار در انگلستان شکل گرفت و بعد از آن سازمان جهانی کار نیز به این گروه اشاره کرد. این گروه عموماً شامل جوانانی می شود که زودتر مدرسه را ترک می کنند، بیکارند، دل سرد می شوند و دارای اعتماد به نفس پایینند. همچنین شامل کسانی می شود که به دلیل تمرد به مراقبت از اعضای خانواده بیمار یا ناتوان بودن نیروی کار خارج از کارند و در واقع سهم بالایی از بیکاران را به خود تخصیص می دهند.

جمعیت NEETها این واقعیت را نشان می دهد جوانانی که شاغل و در حال تحصیل و آموزش نیستند از ساختاری ناهمگون تشکیل شده اند. به عبارت دیگر این افراد از اقسام مختلف اجتماعی اند و به دلایل مختلف در این گروه قرار دارند. در حال حاضر بازار کار در اقتصاد ایران نیز با این واقعیت روبه رو است و با توجه به اذعان آثار و تبعات آن بر ساختارهای اقتصادی و اجتماعی جامعه، انجام اقدامات مؤثر و اعمال سیاست های لازم همواره مورد تأکید سیاست گذاران بوده است تا عدم تعادل های موجود بازار کار به کمترین حد خود کاهش یابد.

بر اساس داده های مرکز آمار ایران، تعداد جمعیت NEETهای ایران از ۳،۹ میلیون نفر در سال ۱۳۹۳ به ۲،۸ میلیون نفر در سال ۱۴۰۲ رسیده است. همچنین نرخ NEETها در کشور از ۳۱،۶ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۲۵،۶ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. این آمار نشان می دهد طی سال ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۲ جمعیت این گروه سنی در ایران کاهش ۱۰ درصدی (۱،۳ میلیون نفر) داشته است.

موضوع NEETها از این منظر برای کشورها مهم بوده که این گروه که در سن کار قرار داشته و می تواند با خلاقیت، توانمندی و جوانی خود در فرایند تولید قرار بگیرند، حالا خود به معضلی برای جامعه و مهم تر از آن، برای خانواده تبدیل شده اند. توجه داشته باشیم بالا بودن نرخ مذکور در کشور نشانگر عدم استفاده از حجم قابل توجهی از نیروی کار بالقوه کشور بوده و همچنین این گروه موجب افزایش نرخ سرپار و بار تکفل در خانواده شده و تأمین معیشت را برای سرپرست خانوار دشوار می کنند. فارغ از آن، بُعد خطرناک نرخ بالای NEETها در کشورها معمولاً با نرخ بالایی از ارتکاب جرایم، وقوع خشونت، و نندالیزم شهری و حتی بعضاً اعتراضات کور همراه است.

دانشجویان شاغل نشوی!

شاید این موضوع را شما هم شنیده باشید که ایران از جمله کشورهای با سهم بالای دانشجویان تحصیلات تکمیلی است. این موضوع بارها از سوی مسئولان وزارت علوم و وزارت بهداشت نیز مطرح شده و البته به اعتقاد آنان، این نکته مثبت برای کشور است. البته شاید از جنبه تولید علم، اتفاق مثبتی برای کشور باشد، اما یک اثر منفی اجتماعی-اقتصادی نیز در پی داشته است. طولانی شدن دوره تحصیل در کشور منجر به کاهش نرخ بیکاری جوانان نیز شده است. به عبارتی، افزایش تمایل به تحصیلات تکمیلی اختیاری یا اجباری، منجر به کاهش جمعیت فعال کشور در سنین ۱۵ تا ۲۴ سال نیز شده است. بر این اساس، آمارها نشان می دهد در سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۶ که کشورمان ۳،۶ میلیون دانشجو داشته، حدود ۲۳ درصد از آنان در مقطع کاردانی، ۷۱ درصد در مقطع کارشناسی و تنها ۶ درصد از آنان در مقطع ارشد و دکتری تحصیل می کردند که حالا در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ از ۳،۲ میلیون دانشجوی کشور حدود ۱۳ درصد از آنها در مقطع کاردانی، ۶۴ درصد در مقطع کارشناسی و ۲۴ درصد از آنان در مقطع ارشد و دکتری در حال تحصیلتند. در مجموع، ناامیدی از پیدا کردن شغل مناسب با ترس از ورود به بازار کار برای مردان و زنان و به تأخیر انداختن دوره سرپارزی و خدمت اجباری برای پسران، در کنار تمایل به ادامه تحصیل برای به دست آوردن موقعیت های شغلی بهتر و کارآمدتر به همراه انتظارات شخصی و خانوادگی، از جمله دلایل طولانی شدن دوره تحصیلات در ایران و ورود دیر هنگام جوانان به بازار کار می تواند باشد. این موضوع با بی ثباتی در اقتصاد کلان کشور نیز همراهی داشته و ترس جوانان را بیشتر کرده است. همچنین باید در اینجا به موضوع عدم تطابق مهارت و تحصیلات برای ورود به بازار کار نیز اشاره کنیم که خود در طولانی شدن دوره تحصیلات افراد در کشور مؤثر است.

اثر منفی عدم تطبیق دستمزد و مهارت

یکی از متغیرهای مؤثر بر اشتغال جوانان حداقل دستمزد واقعی است. حداقل دستمزد واقعی اثر منفی بر جذب جوانان در بازار کار دارد. ردهای این موضوع را می توان در اظهارات مسئولان وزارت کار، انجمن های صنفی کارفرمایی و بسیاری از فعالان اقتصادی دید. سید علی لطفی زاده، دستیار سابق وزیر صمت در سال گذشته گفت:

«امروز در همه واحدهای بزرگ صنعتی با مشکل کمبود نیروی انسانی روبه روییم و این کمبود در نیروی متخصص و ماهر با وضوح بیشتری مشاهده می شود. اگر دانش آموختگان دانشگاه ها و نیروهای ماهر تمایل به کار در صنایع داشته باشند، واحدهای صنعتی از جذب آن ها استقبال می کنند. البته شمار دانش آموختگان دانشگاه ها در رشته های مهندسی فراوان است اما موضوع مورد بحث این است که این دانش آموختگان تا چه اندازه می توانند در صنعت مؤثر باشند.» لطفی زاده تصریح کرد: «بنابراین اگر فارغ التحصیلان دانشگاه ها بتوانند مهارت کافی داشته باشند و خواسته های واحدهای صنعتی را اجابت کنند واحدهای صنعتی از توانمندی آن ها استقبال می کنند و دستمزد خوبی هم به آن ها پرداخت می کنند، این موضوع در مورد نیروی کارگر ماهر نیز صادق است. واحدهای صنعتی به طور مکرر در مورد کمبود نیروی انسانی به وزارتخانه گزارش می دهند.»

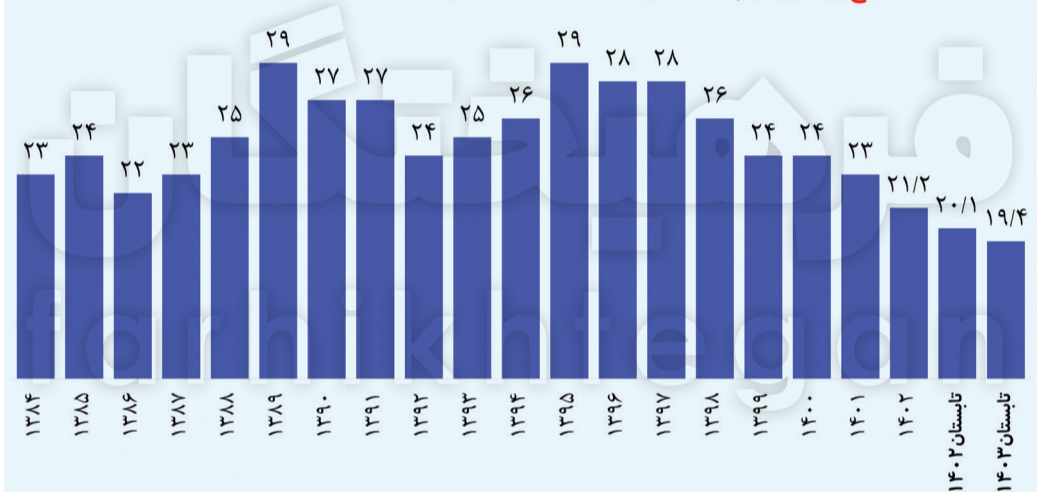
محمود کریمی یونانژاد، معاون توسعه کارآفرینی و اشتغال وزارت کار در دولت سیزدهم طی سال ۱۴۰۲ در گفت و گو مفصل خود با «فرهیختگان»

گفت: «کمبود نیروی کار در برخی استان های ما به بحران تبدیل شده است. در استان های سمنان، یزد، آذربایجان شرقی و نقاطی از بوشهر با بحران روبه روییم که نیروی کار نیست و کسی برای کار به آنجا نمی رود. بعضاً دیده شده کارفرمایی به رغم داشتن تحصیلات و انگیزه لازم مهارت های مورد نیاز یک کارفرما را ندارد. شهرک های صنعتی، کارگاه ها و کارخانه ها نیروی کار می خواهند. ما باید این تطبیق را انجام دهیم و برای انجام این تطبیق باید انگیزه نیروی کار و همچنین مهارت ها افزایش یابد.» هادی ایوبی، دبیر کانون عالی انجمن های صنفی کارگران کشور اخیراً در گفت و گویی با تسنیم با اشاره به اینکه در حال حاضر شغل هست، اما شاغل نیست، گفت: «متأسفانه به دلایلی مانند حقوق کم نیروی کار تمایلی به کار کردن ندارد. بارها از سوی کارفرما درخواست نیرو داده اند اما نیروی کار قبول نمی کند.» وی می گوید بسیاری از کارفرمایان تمایل دارند که حقوقی بالاتر از حقوق وزارت کار را پرداخت کنند و نیروی کار جذب کنند. نیروی کار با تغییرات در بازار کار ترجیح می دهد به سمت مشاغل نوین مانند مشاغل مجازی و اینترنتی برود. نیروی کار تحصیل کرده ما در راستای فرهنگ کار متأسفانه حاضر به فعالیت در خط تولید کارخانه ها نیست، ترجیح می دهد با دانش خود در مشاغلی که درآمد بیشتر دارد مشغول کار شود. به همین دلیل شرایط عرضه و تقاضای نیروی کار نسبت به گذشته تغییر کرده است.

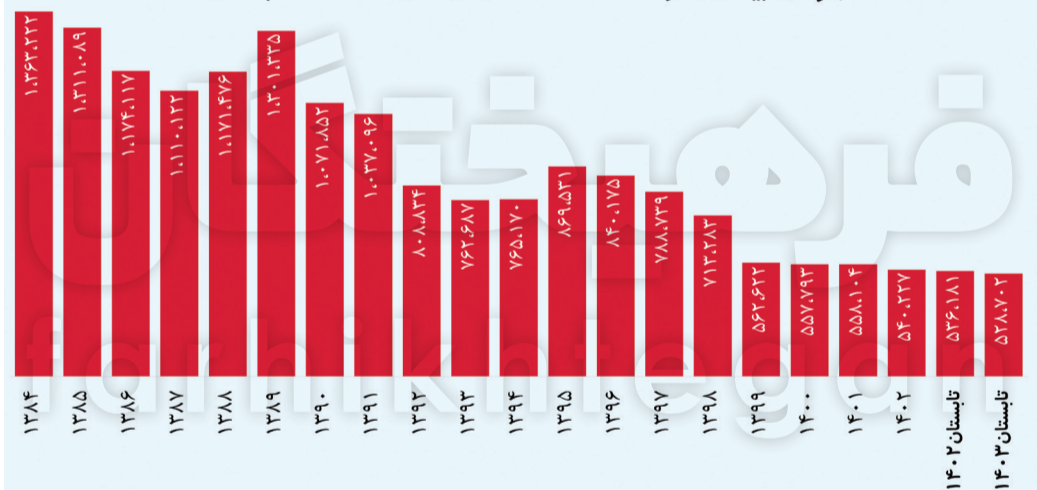
همچنین آرمان خالقی، نایب رئیس دوم کمیسیون بهبود محیط کسب و کار و رفع موانع تولید اتاق تهران نیز پیش از این در کمیسیون یاد شده ضمن عجز توصیف کردن این وضعیت، آن را به یک پارادوکس شبیه دانسته و گفته بود: «در شرایطی که بیکاری شدید به نظر می رسد اما تمایلی به کار وجود ندارد، این خلاف انتظار عرفی است.»

سمیه گل پور، رئیس کانون عالی انجمن های صنفی کارگران ایران نیز درباره ریشه مهاجرت کارگران از ایران به کشورهای همسایه می گوید و توضیح می دهد که مسئله اصلی تناسب نداشتن دستمزد با تورم است: «مزد باید حداقل معاش کارگر را تأمین کند. از دهه ۶۰ به بعد به دلیل مسائلی مثل جنگ و تحریم، سبد معیشت خانوار از دستمزد عقب است؛ چون نرخ تورم با دستمزد کارگر متناسب سازی نشد و هیچ وقت به هم نرسیدند.» به گفته وی، علل کمبود نیروی کار در صنایع با وجود نرخ بالای بیکاری را می توان در مواردی نظیر مشکلات فراگیر اقتصادی، بی انگیزگی مفرط نیروی کار کشور، عدم تمایل افراد دارای تحصیلات عالی به انجام کار کارگری، فقدان تطابق میان تحصیلات و مهارت ها با نیازهای بازار کار، عدم تطابق رشد حقوق با افزایش تورم، هزینه بالای مسکن برای کارگران غیربومی، تمایل روزافزون نیروی انسانی به سمت مشاغل غیرمولد، رشد کارآفرینی و شغل های خودکارآمد و مشاغل اینترنتی دانست.

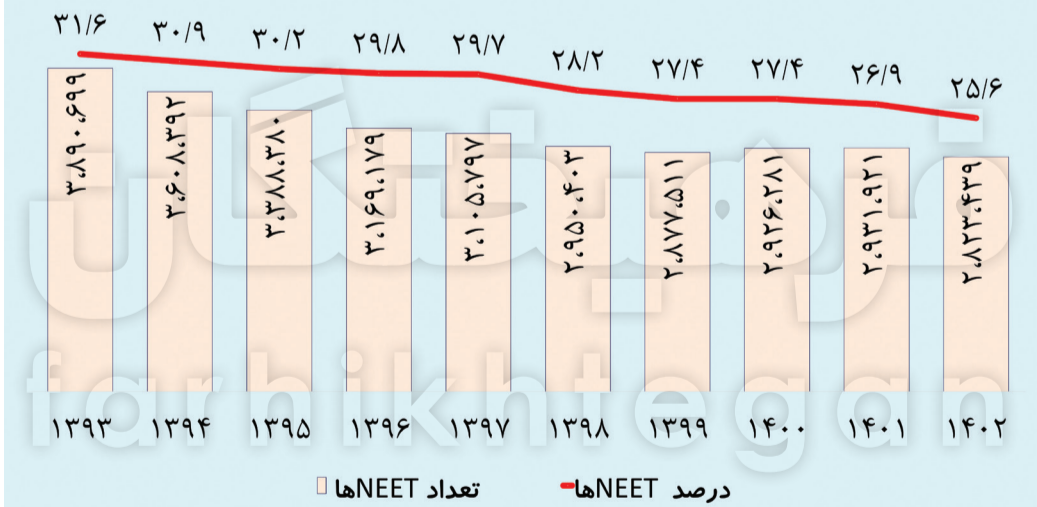
نرخ بیکاری جوانان (افراد ۱۵ تا ۲۴ ساله) از سال ۱۳۸۴ تا تابستان ۱۴۰۳

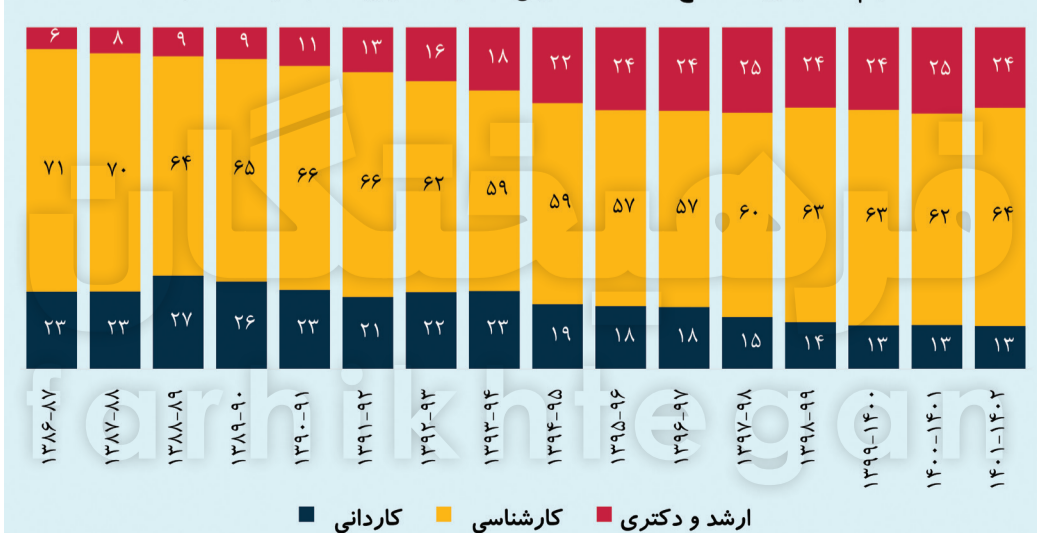
تعداد جوانان بیکار (افراد ۱۵ تا ۲۴ ساله) از سال ۱۳۸۴ تا تابستان ۱۴۰۳

جمعیت جوان (۱۵-۲۴ ساله) که در حال تحصیل و کسب مهارت و شاغل نیست (NEETها)

سهم دانشجویان مقاطع مختلف تحصیلی از کل دانشجویان در هر سال (درصد)

مدیر مسئول:

محمد امین ایمانچانی

قائم مقام مدیر مسئول:

مسعود فروغی

سر دبیر:

محمد زعیم زاده

تلفن و فکس:

۰۲۱-۶۲۹۹۹۴۵

کد پستی:

۱۱۳۵۳۳۸۱۶

چاپ:

چاپخانه دانشگاه آزاد اسلامی

نشانی:

خیابان حافظ، پایین تر از جمهوری

روبه روی ساختمان بورس

ساختمان فرهیختگان، طبقه سوم